

Článek 11.

(1) Jsou-li osvědčeny okolnosti, které odůvodňují návrh, aby byla vyslovena nicotnost odsuzujícího rozsudku (nálezu) podle článku 9, odstavec 2, anebo návrh na zrušení rozsudku (nálezu) podle článku 10, jest odsouzeného ihned propustit z vazby.

(2) Totéž platí v případech článku 9, odstavec 3, je-li osvědčeno, že dosavadním výkonem trestu je odpykán trest, který ukládá československé právo.

(3) Veřejný žalobce, doví-li se o okolnosti, jež může návrh ve prospěch odsouzeného odůvodnit, jest povinnen ihned podati příslušné návrhy sám.

HLAVA III.

Výhrada zvláštních předpisů.

Článek 12.

Zákon zvlášť stanoví, jak budou odčiněny škody vzniklé důsledkem mimořádných poměrů doby nesvobody a jak budou upraveny případy, ve kterých není možno, nebo v zájmu hospodářské a sociální obnovy není účelno vrátit se k původnímu stavu.

HLAVA IV.

O soudech a úřadech zřízených v době nesvobody.

Článek 13.

(1) Vláda stanoví nařízením, které ze soudů a správních úřadů, zřízených v době nesvobody, a v jakém rozsahu, dočasně úřadují.

(2) Spisy soudů a správních úřadů, zřízených v době nesvobody k výkonu soudnictví a veřejné správy na území Československé republiky, o nichž nebylo učiněno rozhodnutí podle předchozího odstavce, jest bez prodlení odevzdati československému soudu nebo úřadu pro věc místně a věcně příslušnému.

HLAVA V.

Předpisy závěrečné.

Článek 14.

(1) Tento ústavní dekret nabývá platnosti dnem vyhlášení.

(2) Provedením tohoto ústavního dekretu pověřuji se všichni členové vlády.

Ohledně publikování tohoto dekretu ve Sbírce zákonů a nařízení viz Ústavní dekret presidenta republiky ze dne 23. června 1945, č. 22 Sb. o vyhlášení právních předpisů, vydaných mimo území republiky Československé.

† Jaromír Sedláček.*)

VÝVOJ PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ O SELSKÝCH USEDLOSTECH V ČECHÁCH A NA MORAVĚ OD POLOVICE XVIII. STOLETÍ.

I.

Za panství obecného práva byla s vlastnictvím půdy spjata soudní a správní moc. V zemích českých — ostatně bylo tomu podobně i na jiných územích — soudní a správní moc příslušela lidu svobodnému, jímž byla šlechta, držitelé církevních beneficí, konečně sta-

*) Tento článek, určený původně pro francouzskou revui, dal nám prof. Dr. Sedláček k dispozici již před delší dobou. K uveřejnění dochází až po tragické smrti prof. Sedláčka při náletu na Brno dne 12. dubna 1945. Ocenění vědecké činnosti prof. Sedláčka přineseme v příštích číslech. — Pozn. redakce.

vovské korporace — královská města. Šlechta se dělila na vyšší a nižší. Vyšší šlechta měla přístup na zemské sněmy a byla seskupena do dvou sborů: páni a rytíři. Nižší šlechta — svobodníci — neměla přístupu na zemské sněmy a zmizela až na malé výjimky ve století XVII., od kdy se počíná počítati k sedlákům. Vlastnictví svobodníků bylo zapisováno do desk zemských jako zboží šlechty, později též do zvláštních pozemkových knih.

Máme tedy v druhé polovici XVIII. století, tedy od počátku reforem Marie Teresie, sedláky poddané a sedláky svobodné, kteří se nazývají svobodníky nebo také dvořáky. Svobodných sedláků bylo nepatrně, valná většina byli poddaní. Svobodní sedláci byli vlastníky půdy a to podle tehdejšího názvosloví byli neomezenými vlastníky. Jejich usedlosti žádnými reformami dotčeny nebyly. Naproti tomu poddaní sedláci hospodařili na půdě, která patřila vlastníku panství, pod jehož správní a soudní moc spadali. Poměr poddaného k vlastníku panství nazýval se nexum subditelae. Historickým základem tohoto poměru byla feudální smlouva, která během staletí doznala velmi mnoho změn. Proti nynějším právním řádům v Evropě platným připouštělo obecné právo smlouvy na věčné časy. Obligační smlouvy měly daleko větší relevanci proti třetím osobám než dnes, což bylo založeno na procesuálním rozdílu mezi possessoriem a petitoriem. V důsledku toho obligaciční smlouvou mohl být založen institut, který bychom kvalifikovali jako věčné právo. S dnešním právem mělo obecné právo společnou zásadu, že obsah smluv mohou strany volně stanoviti, omezení bylo dáno veřejným pořádkem, dobrými mravy a — v obecném právu — příkazy náboženskými, což dnes v právních řádech zahrnujeme také pod dobré mravy.

Poddanský poměr byl v základě určen smlouvou mezi pánem a poddaným na věčné časy a to tak, že strany smluvní určeny byly na jedné straně vlastnictvím panství, na druhé straně užíváním poddanské půdy a potomstvem poddaného. V důsledku toho rozeznávalo se poddanství reálné a osobní. Pro bližší informaci: Dominik Kostetzky, System der politischen Gesetze Böhmens, III. díl, Prag 1819, I. Hauptstück.

Poměr poddaného k půdě nebyl tedy v zásadě určován obecnými předpisy — jak bychom dnes řekli — věcně-právními, nýbrž speciálními předpisy obligačních smluv. V době obecného práva chartulární jurisprudence více než dnes držela se určitých formulářů, takže sbírky formulářů mívaly někdy větší autoritu nežli zákon sám. Proto i poddanské smlouvy byly sjednávány podle určitých typů. Na formě nesejde. Dva typy poddanského poměru můžeme zjistiti: t. zv. zakoupené a nezakoupené poddané. První užívali svých pozemků precario modo, druzí měli k pozemkům právo úročné, o tom budeme ještě jednat.

Tak tomu bylo zásadně až do poloviny XVIII. stol. Již v XVII. stol. začíná do tohoto poměru zasahovati státní moc svými fiskálními zájmy. Velmocenská politika Habsburků stála mnoho peněz. Šlechta byla zásadně daně prostá a proto měl stát zájem na hospodářské prosperitě poddaných, jimiž byli — nehledíme-li na města — zemědělci. Daněmi zachycována byla půda, na níž hospodařili poddaní (rustici) a půda ta byla zvána půdou rustikální. Půda ta zdaňována byla pravidelně řádnou daní (ordinarium). Půda, na níž hospodařili vlastníci panství, byla zásadně nezdanitelná, jen mimořádně povolovali šlechtici daň i na šlechtickou půdu (extraordinarium). Půda tato byla zvána dominikální. Dominikální půda (Vorwerksland) byla dáována v užívání poddaných ve formě pachtu a to buď jako locatio-conductio nebo jako dědičný pacht. Tak máme na rustikální půdě precarium a úročné pozemky, na dominikální locatio-conductio a emphyteusis; precarium a locatio-conductio jsou nezakoupená práva, pozemky úročné a emphyteusis jsou zakoupená práva. Jiné kombinace nebyly však vyloučeny, na př. emphyteusis na rustikální půdě. Zakoupení měli dominium utile. Rozdíl mezi půdou rustikální a dominikální udržel se velmi dlouho, i v dnešní době má určité právní reflexy. Jinak poddanský poměr nebyl určován obecnými právními předpisy a proto musíme každý jednotlivý případ oceniti zvlášť. K tomu bližší Pekař, České daňové katastry.

Přechod od vylíčeného stavu k moderní době tvoří století od roku 1748 do 1848. V té době začínají obecné předpisy o selských usedlostech a v té době fysiokratismu, počíná se pohlížeti na sedláka jako na základ společnosti. Stát v té době je veden k sedláku dvojným zájmem, jednak je to zájem fiskální, jednak je to zájem populační, obé podmíněno bylo zájmem vojenským. Reformy byly tu pronikavější, tu plytší, ale nikomu až do roku 1848 nepřišlo na mysl, aby se hnulo základem feudálního práva. Pro pochopení předpisů uvedených sto let musíme uvést základní poměr poddanský, jak se vyvinul během staletí, neboť nesmíme zapomenouti, že smlouvy upadly v zapomenutí a neobyčejně rozšířená ochrana daného stavu — possessio — chránila dané zvyklosti více než co jiného. K tomu jest si třeba uvědomiti mocenský poměr, kdy na straně jedné byla veškerá moc a na druhé straně žádná.

V krátkosti možno říci, že podle katalogu smluv — jak byl obvyklý v obecném právu — mohli bychom říci, že poměr tento je zařaditi mezi poměry založené kontrakty bilaterálními, přísní legisté by se snad proti tomu vzpírali a zařadili by je mezi pacta, ale jeho závažnost uznali by i ti nejpřísnější jako pactum gemminatum. Tak během stáletí nabyl poddanský poměr v XVIII. stol. tuto podobu:

1. Vrchnosti přísluší:

- a) soudnictví justiční a správní, jakož i exekuce,
- b) nároky na požitky peněžní a naturální, t. zv. platy urbaniální, dále platy úročné, desátky a jiné poplatky, jako propustné, platy pozůstalostní, vedle práva výčepního, hobeňbního a jiných méně významných oprávnění,
- c) odúmrtí,
- d) právo odejmouti poddanému jeho usedlost.

2. Poddanému přísluší:

- a) ochrana poddaného vrchnoporučenským dozorem nad sirotky poddaného, péče o vzdělání školní,
- b) zastupování poddaného před řádnými soudy,
- c) podpora poddaného v nouzi, ve stáří, v době neúrody atd, tedy to, čemu dnes říkáme sociální péče.

Podle toho můžeme charakterisovati poměr poddanský co do nemovitostí takto: Poddaný je povinen hospodařiti řádně na půdě mu do hospodaření předané, za to má poskytovat požitky naturální a peněžité, jak byly smlouveny; nesplní-li své povinnosti může jej vrchnost zbaviti jeho usedlosti; vrchnost je povinna poddaného ochraňovati, zastupovati a podporovati. Zásadní rozdíl od nynějšího práva je však v tom, že jeden smluvník o tom sám rozhodoval, zda povinnosti jsou dodržovány, čemuž se druhý smluvník musil podřídit; prvý smluvník (vrchnost) měl proti druhému smluvníku (poddanému) exekuční moc. O nějaké rovnosti smluvníků nedalo se mluvit. Je zajímavé, že pod vlivem těchto poddanských poměrů vykládala se v XIX. stol. t. zv. veřejná práva na př. u Pražáka.

Vedle toho byly vrchnosti správními úřady a z toho titulu plynuly jim různé funkce policejní a soudní, které nás zde nezajímají, ale tato veřejná funkce je úzce spojena s obecnoprávní zásadou, že vlastník půdy má vládu nad všemi lidmi, kteří se na ní nalézají.

V době od 1748 do 1848 je snaha obecnými předpisy upravit tento poddanský poměr. Výsledek toho je ten, že máme zvláštní předpisy sem hledící, které vykazují tyto zvláštnosti:

1. Zákonem normovaná uzavřenost a nedělitelnost selských usedlostí. Dočasněmu majiteli přísluší až do zákonem stanovené míry se svolením kompetentního úřadu právo pozemky od této usedlosti oddělit (dv. dekr. z 18. května 1786, 16. srpna 1786, patent z 3. dubna 1787 dekr. dv. kanc. z 2. června 1807).

2. Poddanému je zakázáno míti více uzavřených usedlostí, neboť každá taková usedlost má míti svého hospodáře a má ji sám obhospodařovati (dv. dekr. z 16. května 1788, patent z 29. října 1790, z 26. května 1793) usedlosti nad normální výměru měly býti zmenšeny (dv. dekr. z 18. května 1786, z 16. srpna 1787), při čemž má býti zachována normální výměra selské usedlosti ve velikosti 40 mír (dv. dekr. z 23. ledna 1751, 18. května 1786, nařízení z 18. dubna 1788, z 14. srpna 1789).

3. Poddaný, pokud byl zakoupený, mohl zeizovati svou usedlost, ale neoddělitelně její součástky nemohly býti od ní odděleny bez rozdílu, ať šlo o jakýkoliv titul na př. prodej třetí osobě, nebo odstup synovi. Naproti tomu pozemky, které netvořily neoddělitelnou součást usedlosti t. zv. Überlandsgründe mohly býti volně zeizovány a děleny (dv. dekr. z 19. května 1788). K tomu byly vydány zevrubné předpisy, jak dlužno usedlosti oceňovati (dv. dekr. z 13. ledna 1775, nař. z 16. července 1791). Smlouva musila býti vyhotovena jako vkladní listina, poněvadž nabytí vlastnictví musilo býti zapsáno do knihy pozemkové, což byla stará zásada platná v zemích českých, která byla uplatňována i co do dominium utile poddaných (dv. dekr. z 3. srpna 1786). K tomu přistupuje ta okolnost, že nabyvatel musil býti vhodným hospodářem. Nebyl vhodným, kdo už měl jednu selskou usedlost, neboť každá usedlost měla míti svého hospodáře. Nebyl vhodným, kdo nebyl sedlákem. Vrchnost schvalovala nabyvatele, poněvadž se jí to dotýkalo, neboť s přechodem usedlosti byla spojená delegace závazků spojených s usedlostí.

4. Dědické právo bylo také upraveno zvláště a to s toho hlediska, že selská usedlost musí zůstatí nerozdělena. Pro intestátní posloupnost platily na konci josefínských reforem tyto předpisy: zásadně vztahovala se obecná posloupnost také na lidi stavu selského (§ 1 pat. z 29. října 1790), ale nedělitelnost selské usedlosti nesmí býti tím dotčena (§ 4 ibid.). Otec může sice testamentem určit, kterému z dětí dává usedlost, ale jen jedinému; není-li testamentu, připadá nejstaršímu synovi (§ 5 ibid.). Naproti tomu patent

z 11. května 1786 přijal zásadu, že dědictví je rozdělití stejnoměrně mezi dědice stejného stupně, tudíž i mezi všechny děti zůstavitelovy, což byl a je vždy případ nejožehavější. Kombinací obou těchto patentů dospějeme k tomu, že se pozůstalost celá ocenila i s usedlostí a takto oceněná pozůstalost rozdětila se rovně mezi sourozence po př. mezi dědice, podle jejich dědických podílů. Pokud bylo jmění dělitelné a volně zcizitelné, mohli si je dědici reálně rozdělití mezi sebou. Nebylo-li takového jmění, přejímal jeden dědic selskou usedlost se závazkem vyplatiti podíly spoludědicům v penězích, které jako hypotéka zůstaly váznouti na usedlosti. V dobách poddanských měla vrchnost zájem, aby nový hospodář nebyl příliš zatížen těmito spoludědickými podíly a proto vrchnostenští úředníci již působili vhodně při projednávání pozůstalosti. Tato zvyklost zůstala však zachována i po zrušení poddanství, jenže již ne podle předpisu zákona, nýbrž z vůle soukromé ať již podle nařízení testamentu, nebo podle smlouvy o rozdělení dědictví. S tím se ještě jednou setkáme.

5. K dědické posloupnosti často nepřicházelo, poněvadž zpravidla otec postupil usedlost svému synovi a sám šel do výměnku. Smlouvou, kterou otec synovi postupoval usedlost, upraveny byly poměry nejen mezi otcem a synem, ale i mezi otcem a ostatními sourozenci, takže šlo o anticipovanou posloupnost. Takové smlouvy byly upraveny různými předpisy: guberniální nařízení ze 7. června 1792, Kropatschek, Maria Theresia, I. sv., str. 375, reskript z 31. srpna 1753, Krop., M. T., II. sv., str. 225, patent z 12. května 1770, Krop., M. T., VI. sv., str. 106, patent z 24. května 1771, Krop., M. T., VI. sv., str. 345, guber. nař. z 30. listopadu 1794, Krop., František, IV. sv., str. 598, dv. dekr. ze 7. srpna 1795, č. 247 sb. z. s., guberniální nařízení z 3. října 1795, Krop., Frant., III. sv., str. 126, dekr. dv. kanc. z 30. června 1829 sb. zák. prov. XI. sv., str. 531, č. 154, dekr. dv. kanc. z 15. února 1833 sb. zák. prov. XV. sv., str. 154, č. 87. Předpisy tyto pozbyly platnosti zrušením poddanství, ale odstupní smlouvy uzavírají se podle formulářů starých více než sto let stejně dále.

6. Poddaný nesměl své pozemky volně zadlužovati. Podle obnoveného zřízení zemského A 22 mohl poddaný volně se zadlužit do tří kop českých, t. j. do 7 zlatých, jinak jen se svclením vrchnosti. Po zrušení osobního poddanství v roce 1781 platilo toto omezení jen na poddanské pozemky, movité jmění mohl poddaný volně zadlužovati. Toto se týká také dluhů uvedených výše pod č. 4 a 5.

Právní předpisy uvedené pod č. 3—6 týkají se zakoupených poddaných, na nezakoupené, t. j. prekaristy a nájemce se tyto předpisy nevztahují, poněvadž vrchnost mohla kdykoliv poměr zrušiti, pokud jí v tom nebránily předpisy zapovídající vypuzení řádných hospodářů z usedlosti. Ve skutečnosti nezakoupení hospodáři seděli na svých usedlostech zrovna tak pevně jako zakoupení a jejich usedlosti přecházely stejně s otce na syna jako u zakoupených. Když se Josef II. snažil, aby všichni lidé stavu selského měli zakoupené usedlosti, narazil na naprostý nezájem právě u těchto lidí, kteří se báli výše zákupní ceny a pak se jejich posice mohla proti dosavadní i zhoršiti.

Plán Josefa II. byl, aby veškerá orná půda byla prodána sedlákům a to tak, že vrchnosti zůstane dominium directum a poddaný bude míti dominium utile. Byl to v první řadě dv. rada Raab, který tuto reformu prováděl tím způsobem, že na komorních statečích, pak na statečích bývalého řádu Jesuitského půda byla částečně parcelována a na místě bývalých vrchnostenských dvorů vznikaly nové vesnice. I někteří šlechtici tento příklad následovali. Reforma byla tedy dobrovolná, třeba se strany státní byl konán velký nátlak v její prospěch. Po úmrtí Josefa II. se s touto reformou úplně přestalo, naopak bylo možno pozorovati tendence opačné. Myšlenka dvorního rady Raaba nebyla provedena, neboť to byla radikální myšlenka prováděná konservativními prostředky, což vedlo k tomu, že se celý plán rozplynul. Nicméně zůstala tato myšlenka živným fermentem až do XX. století, kdy provedena byla za okolností zcela změněných. Reformy XVIII. století nebyly revoluční, ale byly to pokusy odvrátiti revoluci tím, že se jí bral vltř z plachet. Na jedné straně Josef II. svým občanským zákoníkem sčtčoval s obecným právem, na druhé straně v poměrech agrárních zachovával principy obecného práva do krajnosti: veřejná správa a soudnictví zůstalo spojeno s vlastnictvím nemovitosti, stejně tomu bylo se smlouvami na věčné časy, s nimiž mohl býti spojen nelypověditelný mandát, markantní případ — nemum subditelae.

II.

Musili jsme se trochu zevrubněji zabývatí poměry poddanskými, poněvadž různé právní zvyklosti z té doby, díky chartulární jurisprudence advokátních a notářských kancelářů, zůstaly zachovány až po dnešní časy na př. odstupní smlouvy, výměnek, svatební smlouvy, smlouvy o rozdělení dědictví atd. Výše jsme charakterisovali reformy Josefa II. Stejným duchem je ovládnán i všeobecný občanský zákoník z roku 1811. Zeiller, jeho hlavní

redaktor, byl stoupencem Kantovým a prostřednictvím jeho převzal idee Rousseau-ovy o rovnosti a svobodě. Celý jeho zákoník je nesen jimi, ale před poddanskými poměry se zastavuje zcela v duchu josefinismu. Pro poddané stavu selského činí výjimku při porušenství (§ 284), při dědičké posloupnosti (§ 761). Poměr reálného poddanství pojímá jako nájemní smlouvu a rozeznává nájem prostý (Miet- und Pachtvertrag § 1091), nájem dědičný (§ 1122), dědičný úrok (§ 1123) a úrok z půdy (Bodenzins § 1125). Podle zásad obecného práva přiznává propachtovateli při dědičném pachtu a na pozemcích úročných vrchní vlastnictví a dědičnému nájemci vlastnictví užitkové. Toto t. zv. dělené vlastnictví je zevrubně upraveno (§§ 357, 359, 360, 363, 399), z čehož je viděti, jak velký význam připoisovali jemu redaktoři obč. zák. Není divu, neboť celá tehdejší politická soustava spočívala přes všechny reformy XVII. a XVIII. století na principu feudálním.

Nelze popírati, že obč. zák. zavedl některá ustanovení, která musila působiti revolučně, ač vypadala zcela nevinně. Zakoupený poddaný — a bylo snahou veřejné správy i po Josefu II. aby všichni poddaní byli zakoupeni — měl užitkové vlastnictví a toto vlastnictví podle §§ 431, 1126 zapisovalo se stejně do veřejných knih jako vrchní vlastnictví, jenže toto se zapisovalo do desk zemských, kdežto ono do pozemkových knih vedených u justiční správy panství. Tyto materiální předpisy o pozemkových knihách platí dodnes. Tak připravil § 431 zrušení děleného vlastnictví v roce 1848.

O dědičném nájmu jedná obč. zák. v §§ 1122—1150. Při lakonické stručnosti jeho je to velmi obsáhlé ustanovení a z toho můžeme souditi na jeho význam. Obč. zák. přechází dosavadní typy poddanských smluv a rozeznává — jak naznačeno — dědičný nájem (Erbpacht § 1122) a dědičný úrok (Erbzins § 1123) podle výše úplaty užitkového vlastníka. Ustanovení tato nejsou omezena na poddanské poměry a to nese s sebou, že vzájemné povinnosti jsou přesně stanoveny. Pro zakoupené poddané znamenaly tyto předpisy značné uvolnění, hlavně stanovená byla volná zcizitelnost usedlosti (§ 1140), ovšem nástupce musil býti schválen vrchností, poněvadž přejímal závazky s usedlostí spojené (§ 1141). Tím vším však poddanství dotčeno nebylo (§ 1146). Také odúmrtí vrchnostenská byla zachována pod rouškou, že zaniklo užitkové vlastnictví a tím se spojilo užitkové vlastnictví s vrchním čili přímým vlastnictvím. Vedle toho upravuje obč. zák. superficies v trochu modifikované formě (§ 1125).

Nechutí úředních míst k nezakoupeným poddaným lze si vysvětliti, že obč. zák. přechází vůbec precarium, ač už v klasickém římském právu hrálo značnou úlohu. Ve feudálním právu precarium nebo precaria (femininum) mělo význam velmi značný. V XVIII. stol. většina rustikalistů užívala své pozemky precario modo.

Máme tedy po zavedení obč. zák. tyto případy poddanského užívání půdy:

a) jako užitkoví vlastníci podle § 1122 nebo podle § 1123 (případ § 1125 nepadá prakticky v úvahu při selských usedlostech),

b) jako pachtýři dominikální půdy, pak jejich postavení je posuzovati podle §§ 1090—1121,

c) jako prekaristé rustikální půdy, jejich postavení řídilo se jednak zvyklostí jednak patenty z doby před obč. zák., které chránily prekaristu před vyhnáním z usedlosti jako zakoupeného poddaného (srov. Kostetzky, System der politischen Gesetze Böhmens, III., str. 58)

Starší ustanovení o nedělitelnosti selských usedlostí právními jednáními mezi živými a na případ smrti, omezení zadlužitelosti zůstaly po zavedení obč. zák. v platnosti.

III.

Tím přecházíme k roku 1848, kdy v českých zemích radikálně bylo odstraněno poddanství. Stručně se seznámíme s tímto převratem.

Zákonem ze 7. března zrušen byl svazek poddanský. Bylo to více politické gesto než přesný předpis právní. Z něho výjímáme: 1. Poddanství a ochranný vrchnostenský poměr se ruší se všemi zákony, tento poměr normujícími. — 2. Půda budiž zbavena břemen, všechny rozdílly mezi pozemky rustikálními a dominikálními se ruší. — 8. Komise má vypracovati osnovu zákona, která má obsahovati předpisy: a) o úplatném zrušení vzájemných platů a plnění... Z dalšího obsahu tohoto zákona je patrné, že urbaniální platy a dávky byly zrušeny buď za náhradu nebo bez náhrady.

Na druhé straně povinnosti vrchnosti proti poddaným byly také zrušeny. K provedení tohoto zákona byl vydán patent ze 4. března 1849. Ze všech těchto ustanovení je patrné, že t. zv. urbáriální platy a úkony (Giebigkeiten) byly zrušeny bez ohledu na to, zda šlo o poddaného zakoupeného nebo nezakoupeného. O zakoupených se tyto předpisy výslovně zmiňují, kdežto nezakoupení jsou pominuti, ale předpisy tyto vztahovaly se také na ně, poněvadž prekaristi byli počítáni mezi reálné poddané a tak bylo třeba jen výraz patentu »Verträge über die Theilung des Eigenthums« trochu širěji vyložit, což se také v praxi stalo. Naproti tomu pachtýři dominikální půdy v to nespádali, neboť šlo o pachtovní smlouvu, která neměla co dělati ani s dělením vlastnictvím ani s poddanstvím. Záleželo na vůli vlastníka, zda chtěl půdu panskou propachtovati nebo obhospodařovati ve vlastní režii, kdežto rustikální půdu musil předati poddanému do obhospodařování ať šlo o zakoupenou nebo o nezakoupenou půdu. Pachtý dominikální půdy zůstaly zachovány a setkáme se s nimi ještě v XX. století.

Výsledek toho byl, že z poddanských selských usedlostí staly se svobodné usedlosti, které byly v úplném vlastnictví jejich hospodářů, jak zní terminologie obč. zák. Jiné předpisy sem hledící nebyly zrušeny, tak najmě předpisy o nedělitelnosti selských usedlostí. Nedělitelnost mortis causa byla zrušena zákonem z 27. června 1868, č. 79 ř. z., a volná dělitelnost jejich byla prohlášena v Čechách zák. ze dne 20. prosince 1869, č. 152 z. z., na Moravě zák. z 14. června 1868, č. 25 z. z. Současně byla odstraněna všechna úvěrová omezení zák. z 14. června 1868, č. 62 ř. z. při naprosté desorganizaci zemědělského úvěru, což mělo za následek nezřízenou lichvu a spekulaci s půdou. Tak půda stala se předmětem spekulativního obchodu a tímto uvolněním bylo vrženo množství nového zboží na trh a jen tím, že o selskou půdu byl zájem i mezi nezemědělci, se stalo, že se ceny půdy nejen udržely, ale i stouply. Selské statky mizely a nastávalo nebezpečí proletarisace zemědělců. Krise se neobyčejně přiosvětila, když počátkem let osmdesátých počínala se v důsledku nových transportních možností tíživě objevovati zámořská soutěž.

Proti tomu postupuje se jednak zákonem z 15. května 1885, č. 77 ř. z., jímž se prohlašuje lichva za trestnou, jednak lepší organizací lidového peněžnictví, aby se zamezilo velikému nedostatku úvěrových prostředků pro venkov. Dále musíme uvést zákon z 1. dubna 1889, č. 52 ř. z., jímž se zavádějí zvláštní předpisy o dědicím rozdělení zemědělských usedlostí střední velikosti. Zákon tento platí v Čechách (zák. z 1. dubna 1889, č. 52 z. z.), neplatí však na Moravě. Jak výše bylo uvedeno, přejímal až do roku 1868 jeden z dědiců selskou usedlost a vyplatil ostatní podíly. Právili jsme, že tak zůstalo i po roce 1868, poněvadž dědicové ze setrvačnosti srovnávali se na tom, že jeden z nich přejímal usedlost a vyplatil ostatním sourozencům jejich podíly. Na to navazuje tento zákon a stanoví nedělitelnost usedlosti pro případ zákonné posloupnosti a to tak, že jeden ze spoludědiců převezme usedlost za cenu, aby přejímatel mohl dobře obstáti. Při dělení pozůstalosti je na místo usedlosti vzít za podklad dělení stanovenou cenu její a pozůstalost rozdělí se podle obecných předpisů mezi zákonné dědice, takže přejímatel usedlosti převezme tyto podíly k výplatě, pokud nebyly již z ostatní pozůstalosti honorovány. Na rozdíl od starších předpisů není zde stanovena nedělitelnost ani pro jednání mezi živými ani na případ smrti. Zákon dává též stranám na vůli, aby se o přejímací ceně dohodly. Omezení je dáno tím, že se při zákonné posloupnosti nesmí usedlost dělit. Zákon tedy uznává plnou autonomii soukromého vlastníka, ale na druhé straně chce chrániti

selské usedlosti před rozdělením. Je to typický případ tehdejší doby: autonomie jednotlivce se sice omezuje, ale zůstává základem právního řádu.

Pomíjíme dělení společných pozemků a jejich novou úpravu, poněvadž by to přesahovalo možnosti tohoto článku, ač jde o útvary velmi zajímavé, z nichž bylo by možno poznati, že rozdíl mezi dominikální a rustikální půdou zůstal v některých oborech zachován až do dvacátých let tohoto století, třebaž v roce 1848 bylo slavnostně prohlášeno, ve veškerý rozdíl mezi nimi je zrušen.

Zmíniti se musíme o komasaci. Důsledkem volné dělitelnosti zemědělské půdy rozpadávala se tato vždy na menší a menší dílce, což bylo s hlediska národohospodářského velmi škodlivé. Proto zákonem o agrárních operacích ze 7. června 1883, č. 92 ř. z. byla dána možnost, aby pozemky v obci byly zceleny podle určitého plánu úřadem pro agrární operace a to na základě usnesení zákonem předepsané většiny vlastníků půdy v dotčené obci. Zákon tento platil původně jen na Moravě (zák. z 13. února 1884, č. 30 z. z.), platnost tohoto zákona byla rozšířena na Čechy nařízením z 19. května 1939, č. 171 z r. 1940. Původně podle zákona č. 30/1884 záviselo provedení komasace na kvalifikované většině; to mělo za následek, že se zcelování provádělo jen v těch obcích, kde byli zemědělci dosti vyspělí, ale to byly obce, kde roztržštění půdy nebylo hrozivé. Naproti tomu tam, kde roztržštění půdy vedlo k nemožně malým parcelkám, komasace prováděna nebyla a to hlavně pro vysoké poměrné útraty komasační. To bylo příčinou, že v krajích s nejvíce roztržštěnými pozemky se nečinilo nic. Nařízením z 21. července 1943, č. 208 Sb. autonomie vlastníků půdy byla velmi omezena.

IV.

Sledovali jsme vývoj od Josefinských reforem do první světové války. Také pod vlivem francouzské revoluce, či spíše ideí, které tu revoluci nesly, počíná se půda klásti na roveň movitostem, poněvadž se v tom spatřovala svoboda vlastnictví. U nás toto uvolňování půdy pokračovalo poměrně zvolna a sotva se toho dosáhlo, již počíná reakce proti tomu.

Proti dělení selských usedlostí povstala silná reakce, jak jsme viděli, ale hnutí šlo dále, nebylo izolované, bylo to hnutí v celé západní Evropě. Vzorem byly americké homestead, které měly určitou dobu v tyrolských uzavřených statcích. Na druhé straně šlo silné tažení proti latifundiím. Poněvadž české země byly zeměmi typicky latifundiálními při husté osídlenosti, musil se sociální a politický tlak zde projevit co nejvíce. Není divu, že poukazováno bylo na příklad Raabův, který parceloval velkostatkářskou půdu v nedělitelné selské usedlosti, tedy podle zásad, které ovládaly agrární politiku koncem XIX. století, na to se ovšem zapomnělo, že Raab zachovával vrchní vlastnictví majitele velkostatku. Tento rozdíl nebyl však tehdy patrný a nebyl ani pochopitelný.

Celní a finanční politika předválečných dob byla příznivá pozemkové rentě a válka hodnotu půdy ještě více zvýšila. Za těchto okolností nezbylo, než pokračovati tam, kde Raab přestal, ovšem za okolností úplně změněných. Raab, jak bylo zdůrazněno, ponechával selské usedlosti ve svazku vrchnostenském, ve dvacátém století nebylo možno restituovati feudální dělení vlastnictví. Mimo to zůstal zde zbytek poddanství neprovedený v roce 1848. Právili jsme výše, že nezakoupení uživatelé dominikální půdy užívali ji z titulu smlouvy nájemní. Při tom zůstalo. Pachtý přecházely s generace

na generaci, ač volání těchto pachtýřů po vlastnictví bylo dosti silné. Tento zbytek feudálních poměrů odstraněn byl zákony Sb. č. 318/1919, 247;1920, 311/1920, 166/1921, 92/1931. Již počet zákonů ukazuje, že šlo o materii dosti obtížnou, která legislativně nebyla zcela zvládnuta.

V poválečné době je zemědělské zákonodárství charakterisováno tím, že se dosavadní selské usedlosti ponechávají v klidu, ale velkostatkářská půda podrobuje se státnímu zásahu t. zv. pozemkovou reformou. Způsob provedení této reformy byl ve stručnosti tento: Zákonem Sb. č. 32/1918 a č. 215/1919 zabrala se velkostatkářská půda; dosavadní volné vlastnictví bylo vázáno ve prospěch pozemkového úřadu, který jedině s ní mohl disponovati, dosavadní vlastník byl povinen na svých pozemcích řádně hospodařiti. Státní pozemkový úřad půdu buď přiděloval do vlastnictví nebo do pachtu, anebo ji propouštěl dosavadnímu vlastníku omezeně nebo neomezeně. Přidělování dělo se buď tím, že dosavadní vlastník půdu propachtoval nebo prodal nabyvateli podle směrnic st. pozemkového úřadu, anebo tento ji převzal od dosavadního vlastníka a sám ji přiděloval buď do pachtu nebo do vlastnictví. V rámci syntetického výkladu spokojujeme se s tímto náznakem.

Přidělovány bývaly také jednotlivé parcely ke zvětšení dosavadních usedlostí, tyto přecházely po zaplacení přidělové ceny do neomezeného vlastnictví nabyvatele. Technicky zpravidla proveden byl tento drobný příděl tak, že přidělový komisař vypracoval pro celou obec jedinou přidělovou listinu, v níž uvedeny byli přidělci a přidělené parcely, dále podmínky přídělu, jakož i omezení vlastnictví k přidělené půdě (zákaz zcizení, zákaz zavazení atp.). Takto přidělená půda propouští se do svobodného a neomezeného vlastnictví za podmínky stanovených zák. z 27. května 1931, Sb. č. 93. Nejdůležitějším ustanovením s hlediska tohoto pojednání je to, že omezení přidělová vymažou se z knih pozemkových jen na žádost vlastníka, který se musí vykázati svolením st. pozemkového úřadu. Toto svolení vydá st. p. ú. na žádost vlastníka přidělené půdy, jsou-li splněny zákonné podmínky. K tomu viz vl. nař. z 8. června 1935, Sb. č. 125.

Náš přehled vývoje právních předpisů nemůže pominouti rolnické nedíly. Je to zemědělská usedlost, která stačí k obživě hospodáře a jeho rodiny a která může býti obhospodařována hospodářem a jeho rodinou bez stálé cizí pomoci a jehož provozování tvoří výhradné anebo aspoň hlavní povolání držitelovo a zároveň výhradný anebo aspoň hlavní pramen výživy hospodářovy (§ 2 zák. č. 81/1920 Sb. z. a n. zák. př. (Rolnický nedíl je nezcižitelný bez svolení pozemkového úřadu — § 37 l. c.)

Zcizuje-li se nedíl v celku, rozeznávají jest tři případy:

A. Nedíl se zcizuje čekateli dědictví (§§ 39, 40, 41, př. z.), jde zde o t. zv. odstupní smlouvu a nedíl možno zciziti jen takové osobě, již by připadla podle zákonné posloupnosti nebo testamentární, zejména postupuje-li se usedlost za výměnek (§ 37). Je za to míti, že nedíl i odstupní smlouvou může býti zatížen jen takovými závazky, které jsou vůbec přípustny; má-li však tato smlouva míti výhodu § 37, č. 1. I., může jíti jen o takové zatížení, které by nastalo při zákonné posloupnosti. Závazky mohou se tedy týkati vybytí spoludědiců a výměnku pro zcizovatele. K tomuto zcizení má p. ú. přivolití vždy, není-li vážných důvodů: jednak musí býti přejimatel vhodnou osobou (§ 40, č. 4 př. z.), jednak musí býti přejímací cena přiměřená (§ 43 př. z.), také rodinné a osobní poměry budou rozhodujícími.

B. Nedíl se zcizuje vlastníkem nedílu jeho manželské straně (§ 37 př. z.), i tu má dáti p. ú. vždy svolení, není-li naléhavých důvodů, které svědčí proti tomu. Zde mluví zákon o naléhavých důvodech, kdežto v předcházejícím případě jsou uvedeny důvody

vážné. Rozsah pojmu naléhavý důvod je užší než rozsah pojmu vážný důvod. Poněvadž v obou případech má p. ú. dáti svolení ke zcizení, pokud nejde o vyloučené případy, plyne z toho, že vyloučených případů při tomto zcizení je méně než u smluv odstupných.

C. Zcizuje-li se nedíl osobě jiné, musíme rozeznávat, zda od přidělu uplynulo deset let anebo dosud ne. Do deseti let od přidělu možno zciziti nedíl jen z důvodů naléhavých, po deseti letech z důvodů vhodných. Tato skupina zcizení je tedy jen výjimečně přípustná, na rozdíl od případů uvedených pod A, B, které naopak je zase zpravidla přípustná.

Zcizuje-li se část nedílu, může se tak státi za účelem výměny pozemků, což je přípustno, je-li výměna vhodná (§ 37 př. z.). Jinak rozeznává zákon zcizení části nedílu a rozdělení nedílu (§ 37 př. z.). Rozdělení nedílu je možné jen u takového, který vznikl tím, že svobodný majetek byl podřízen právním předpisům o nedílech (§ 30, č. 3, § 37, č. 4 př. z.); zcizení části nedílu je přípustné z vážných důvodů, nebude-li tím ohrožena soběstačnost nedílu.

Velmi omezené je zadlužení nedílu. Nejde o návrat k obnovenému zřízení zemskému, ale vzorem byly jednak americké homesteads, jednak německé Rentengüter. Na nedílu mohou váznouti jen obyčejné služebnosti pozemkové, služebnost bytu, dluhy rentové a jiné dluhy, jestliže se zřetelem na osobu věřitele nebo na podmínky úvěru značí pro dlužníka zřejmou výhodu (§ 32 př. z.). Zavazení nedílu, pokud je vůbec přípustné, může se státi jen se svolením p. ú. (§ 35 př. z.). Rentové dluhy možno zříditi jen k zaplacení náhrady za přiděl, ke stavbě hospodářských budov, k opatření inventáře, k výplatě dědických podílů. Tyto renty jsou normální hypotéky, jejichž splácení děje se anuitami a které jsou nevypověditelné. Ostatně bližší podmínky takových rent stanoví p. ú. V souladě s těmito ustanoveními je přípustná exekuce na nedíl jen nucenou správou (§ 36 př. z.), exekuce dražbou je přípustná jen se svolením p. ú., poněvadž jde o zcizení třetí osobě.

Dědická posloupnost v nedílu řídí se zásadami, které jsou obdobné zákonu z 1. dubna 1889, č. 52 ř. z. s tím rozdílem, že jak posloupností zákonnou tak posloupností podle posledního porčení může rolnický nedíl připadnouti jen jednomu t. zv. přejimateli, takže ustanovení o dědické posloupnosti v nedílu velmi se podobají patentu z 29. října 1790.

P. ú. může za podmínek v zákoně stanovených nedíl vykoupiti. Tento výkup liší se od starého odnětí usedlosti (Abstiftung). Podmínky jsou v zákoně přesně stanoveny, jsou to najmé: nevhodnost hospodářova, špatné hospodářství, nemravný život, má-li hospodář tolik půdy, že dosahuje dvojnásobného výměru nedílu v krajině obvyklého (§ 51 př. z.). Vrchnostenské odnětí usedlosti bylo podmíněno neplněním poddanských povinností, což bylo chápáno jako nesplnění smlouvy, a stalo se na základě jednostranného rozhodnutí vrchnosti. Výkup nedílu děje se z důvodů veřejných (řádné hospodaření je veřejným důvodem) a rozhoduje o něm na návrh pozemkového úřadu rozhodčí soud, tedy v řízení kontraktorním.

Nedílu nebylo mnoho zřízeno, většinou byla půda přidělována po parcelách jednotlivým hospodářům na zvětšení jejich usedlostí a přidělová omezení vlastnictví podle zákona Sb. č. 93/1931 zanikla nebo v dohledné době zaniknou, takže přidělená půda stává se zase volnou. Vedle toho přidělovány byly jednotky větší t. zv. zbytkové statky. Zde p. ú. sám stanovil podmínky přidělu a omezení vlastnictví byla vyznačena v přidělové listině a zapsána v pozemkové knize. Pokud zbytkový statek nebyl přidělen jako rolnický nedíl, má vlastník jeho nárok na uvolnění podle podmínek zákona Sb. č. 93/1931.

Důsledkem těchto předpisů máme nyní půdu různého druhu:

1. půdu volnou, pozemkovou reformou nedotčenou,
2. půdu zabranou podle záborového zákona Sb. č. 215/1929,
3. půdu ponechanou vlastníku velkého majetku pozemkového podle § 20 př. z.,
4. půdu přidělenou mimo rolnické nedíly,
5. rolnické nedíly,
6. půdu přidělenou a uvolněnou,
7. půdu zrušených rodinných svěřenství.

Přehlédneme-li rozpětí časové, o němž jsme psali, tedy dobu skoro dvou set let, shledáme, že vývoj v zemích českých šel souběžně s vývojem ve Francii a v Německu. Proti vývoji francouzskému a částečně i německému vidíme, že vývoj v zemích českých šel velmi povlovně. Zde nebyla žádná noc na 4. srpen. Reformy ve prospěch uvolnění půdy začaly dříve než ve Francii, ale dokonány byly v podstatě v letech šedesátých minulého století, při tom zůstala důležitá složka vázanosti nedotčena, totiž rodinná svěřenství, tato mobilisace půdy provedena byla v době, kdy už pronikla zásada, že půda není zbožím, totiž až v roce 1924 (zák. č. 179). Vidíme také v celém dvoustoletém vývoji jednotnou linii, která není dotčena ani těmi největšími politickými změnami, což je zesilováno také tím, že se jednotlivé instituty právní v praxi nemění, třeba právní základ se radikálně změnil, jako je tomu na př. u výměnku, dělení pozůstalosti, smluv svatebních atd. Za takových okolností je důležité pro praxi, aby si takovou skloubenou jednotu uvědomila a proto byl tento článek napsán.

František Poláček:

PROTIPRÁVNOST A OMYL.

Omlouvá omyl pachatele,

který se domnívá, že šlo o pouhý žert, a zavraždí útočníka, jehož nenávidí, ač šlo o skutečný vražedný útok a nikoli o žertovné přepadení, nebo

který vydá svěřenou mu věc třetí osobě, maje omylem za to, že výhrůžka pronesená třetí osobou a mající ho pohnouti k vydání věci, nebyla míněna vážně, ač ve skutečnosti výhrůžka — naplňující svým obsahem vydírání — byla míněna vážně jako prostředek vynutit vydání svěřené věci, nebo

který provede vyhnání plodu na ženě, o níž se domnívá, že je zdravá, ač ve skutečnosti šlo o ženu, u níž byl potrat přípustný podle zásad lékařské vědy?

V těchto případech jde o význam pachatelova omylu o tom, zda je tu skutečnost vylučující protiprávnost trestného činu.

1. Trestní zákon stanoví zákonné skutkové podstaty, jež jsou složeny ze znaků (pojmu). Aby bylo lze vyslovit, že je splněna zákonná skutková podstata, je třeba výroku o tom, že tu jsou skutečnosti, naplňující veškeré zákonné znaky. Povahu těchto znaků lze označit za pozitivní, neboť kladná odpověď na otázku, zda je splněna zákonná skutková podstata, je podmíněna kladnou odpovědí na otázky, zda jsou splněny její jednotlivé zákonné znaky.

Tím, že zákonodárce stanovil tresty na jednotlivé trestné činy, vyslovil se mlčky o tom, že takové činy pokládá za protizákonné (Olšar: »Studie o protiprávnosti«, 1940, str. 76). Třeba však čin vykazuje všechny objektivní a subjektivní znaky zločinu, nemusí být trestný (Kallab: »Trestní právo hmotné«, 1935, str. 80). Jde o výjimky ze zákonného předpokladu protiprávnosti činu. Protiprávnost je tudíž obecným pojmovým znakem, jímž musíme doplnit jednotlivé zákonné skutkové podstaty složené ze zvláštních (a ostatních obecných) pojmových znaků. To, že protiprávnost není zvláště vytčena v zákonných skutkových podstatách, je toliko jejich formálním nedostatkem (Mirička: »O formách viny trestné«,